

a tedy i její historicky přechodný charakter, umožnil teprve marxistický přístup k interpretaci společnosti, člověka, jeho místa a úlohy v ní, tedy především pojetí společenského pohybu jako přírodně historického procesu, materialistické pojetí společnosti a člověka. Objevení determinující role ekonomických vztahů ve společnosti, zejména ve vztazích mezi společenskými třídami, odhalilo podstatu, která modifikuje i ostatní roviny vzájemných vztahů tříd. Autor nejen zdáříle rekonstruuje genezi pojetí politiky u klasiků marxismu-leninismu, nýbrž také dokazuje platnost jejich závěrů o politice jak v soudobé kapitalistické, tak i v socialistické společnosti.

Rozbor myšlenek klasiků o relativní samostatnosti a aktivní úloze politiky při formování třídní společnosti není zde samoučelný. Je nezbytně nutný, jestliže chceme zkoumat zákonitosti, cesty a prostředky zanikání politiky. Jejich zkoumání je přitom základním předpokladem pro řízení tohoto složitého procesu. Z těchto rozborů vyplývá, že i při překonávání politiky, které je nedílně spjata s překonáváním třídní společnosti, hraje politika relativně samostatnou a aktivní úlohu. Z toho pak vyplývá, že cesta k zániku politiky nepovede přes její opomíjení či omezování, ale jen přes její plný rozvoj až do úplného vyčerpání jejích možností a do úplného překonání nutnosti její existence. Tato složitá dějinná dialektika nachází výraz v již zmíněném rozvoji účasti dělnické třídy a ostatních pracujících na společenském dění, tj. dnes především, jak uvádí autor, v růstu počtu aktivistů účastnících se společenské správy, řízení a kontroly.

I. Hruza zdůrazňuje skutečnost, že spjatost politiky a ekonomiky je dostatečným důvodem pro závěr, že politika nemůže být překonána jen v oblasti nadstavby, ale že je nutné chápat tento proces v rámci pohybu celé společnosti, a zejména v souvislosti s pohybem její materiální základny, která ve vztahu k existenci tříd a politiky hraje determinující roli.

Autor ukazuje v souvislosti s řešením otázek existence, místa a úlohy politiky na řadu dalších zajímavých problémů, které by si jistě zasloužily samostatnou pozornost, na které však při omezeném rozsahu publikace nezbylo místo.

Po formální stránce je práce přehledná a je napsána srozumitelně, přičemž je třeba ocenit, že autor neusiluje o popularizaci za každou cenu. Kniha je myšlenkově kompaktní a výklad má logickou strukturu.

Práce I. Hruzy je nejen přínosem k řešení uvedených otázek, ale měla by též podnítit jeho další rozpracování, což vyžaduje jak rozvoj teorie, tak — a to se vši naléhavostí — konkrétní praxe výstavby naší socialistické společnosti.

František Zifčák

J. Walter, J. Lauber: Simulační modely ekonomických procesů

Praha, SNTL 1975, 213 s.

Publikace J. Waltra a J. Laubera *Simulační modely ekonomických procesů*, podávající přehled o základních úlohách řešitelných simulačními modely v oblasti ekonomie, je vysoce školskou učebnicí určenou studujícím ekonomických směrů, specialistům v řízení podniků a programátorům. Se zájmem si ji však přečtou i specialisté jiných oblastí společenských věd, zejména pak pracovníci zabývající se prognostikou a matematickým modelováním společenských jevů.

Simulační postupy se rozvíjejí intenzivně již od druhé světové války; (poprvé byly šířeji použity v souvislostech s konstrukcí atomových zbraní) jejich expanze do nejrůznějších oblastí výzkumu se však datuje až od doby masového rozšíření samočinných počítačů. Zájem praktiků i specialistů o problémy simulace je dán jednak tím, že pro řadu praktických úloh nejsou známy vhodné analytické postupy nebo jsou příliš složité, jednak zde hrají svoji roli i faktory povýtce sociologické a ekonomické.

Na to ostatně zajímavým způsobem poukazují i autoři učebnice, když při rozboru efektivit jednoho ze simulačních postupů konstatují: „V jistém směru vykazují metody Monte Carlo větší obecnost, což se někdy zákonitě projevuje v menší efektivnosti — k dosažení řešení s žádanou přesností je třeba většího objemu výpočetních organizací, více strojového času než u postupů, které více využívají specifických vlastností problémů. Bude-li i nadále pokračovat současný trend relativně rychlejšího růstu možnosti výpočetní techniky (rychlost, paměť, dostupnost) ve srovnání s růstem počtu kvalifikovaných odborníků, je možné očekávat zvýšení zájmu o metody Monte Carlo, které (často sice na úkor spotřeby strojového času) šetří lidskou práci, kterou by bylo třeba vynaložit na nalezení analytických postupů, popř. na programování neúnosně složitých algoritmů“ (s. 79).

V oblasti studia sociálních jevů působí obě tyto podmínky — jak značná složitost sociálních systémů znemožňující použití jednoduchších prostředků matematické analýzy, tak relativní nedostatek kvalifikovaných pracovníků v oblasti aplikace matematických metod a postupů. Proto lze očekávat, že simulační postupy budou v sociologii využívány postupně stále častěji.

Autoři vycházejí z Naylorovy definice simulace a relativně široce ji vymezují jako „numerickou metodu spočívající v provádění experimentů s určitými typy matematických modelů na číslicových počítačích“ (s. 202, též s. 10). Předmětem aplikace simulačních postupů jsou pak především dynamické pravděpodobnostní systémy, mezi něž patří například řada demografických procesů, dynamika šíření infekčních onemocnění v populaci, sys-

témy hromadné obsluhy, dopravní systémy, ale též řada sociálních procesů, například proces postupného vybavování domácností předměty dlouhodobé spotřeby, volba povolání a na ni navazující mobilitní a profesionální dráhy, procesy zavádění zlepšovacích návrhů do praxe apod.

Autoři doporučují použití simulačních postupů zvláště v situaci, kdy:

1. modely obsahují značný počet proměnných a jejich funkcí, které se po intervalech mohou změnit;
2. proměnné podléhají různým typům rušivých vlivů náhodného charakteru s různými typy rozdělení a vazeb;
3. modely jsou tvořeny propojením dílčích modelů různými operacemi s možností vnějších zásahů;
4. vedle kombinací předešlých postupů existují určitá omezení pro průběh proměnných v modelech a omezení pro kombinaci modelů (s. 13).

Zdá se proto účelné formulovat některé sociologické problémy v jazyce simulačních modelů, což samo o sobě není příliš složité. Otevřela by se tak mimo jiné i řada nových možností pro spolupráci ekonomie a sociologie a spojení sociologické metodologie a ekonometrických postupů při studiu komplexních společenských zákonitostí a procesů.

Publikace je rozčleněna do 9 kapitol a doplněna základní odbornou literaturou. Kniha obsahuje dostatek příkladů i blokova schémata usnadňující osvojení látky.

Úvodní čtyři kapitoly jsou koncipovány především technicky. První kapitola vymezuje základní pojmy, úkoly a problémy simulačních postupů, druhá je věnována problému generování náhodných veličin na samočinném počítači, třetí vykládá principy metody Monte Carlo, čtvrtá kapitola je pak věnována programování simulačních modelů a simulačním jazykům.

Pátá kapitola *Výstavba simulačních modelů* se zabývá metodikou tvorby simulačních úloh. Autoři zde kladou důraz zvláště na nejdůležitější články výstavby simulačních modelů, tj. na formulaci problému, sběr a zpracování podkladových informací a údajů, formulaci matematického modelu, odhady parametrů modelů a realizaci modelu na počítači, na etapu ověřování správnosti modelu a na navrhování experimentů s modelem a jejich vyhodnocení. Zdůrazňují nutnost týmové spolupráce pracovníků různých oborů: Kromě specialistů na věcné problémy je nezbytná účast matematiků, statistiků a specialistů na programování. Použití simulačních programovacích jazyků, využívajících celých programových bloků zpracovaných ve strojovém jazyce či v některém z tradičních programovacích jazyků (FORTRAN apod.) je do jisté míry předpokladem realizace složitějších úloh, neboť řadu z nich by se jinak nepodařilo v přijatelném čase vůbec realizovat.

Autoři zejména podtrhují význam správné formulace problému a zdůrazňují, že efektivita simulačních modelů je především zá-

vislá na výsledku této fáze výzkumu. Formulace problému není jednorázovým aktem, ale je spíše „procesem neustálého zpřesňování a vyjasňování, který probíhá i v dalších stadiích práce“ (s. 117).

Zajímavou pasáž představuje i subkapitola o navrhování optimalizačních experimentů. Souvislost této problematiky s řadou aktuálních problémů sociálního plánování či sociální diagnostiky je zřejmá. Použití těchto postupů však může významně ovlivnit například i řešení některých problémů známých z oblasti klasifikace sociálních jevů metodami numerické taxonomie.

Závěrečné 3 kapitoly jsou věnovány aplikacím simulačních postupů v operačním výzkumu, při zkoumání ekonomických modelů a v ekonometrických modelech. Z řady zde rozebíraných úloh je pro sociologa nejzajímavější námět na simulaci vývoje spotřeby a vybavení domácností v závislosti na změnách životního cyklu rodiny. Komplikovanost modelu a obsáhlost zavedených proměnných neumožňuje ani v krátkosti reprodukovat jeho základní nosné ideje; zájemce o problematiku simulace sociálních procesů by však měl studium publikace začít právě rozбором tohoto konkrétního příkladu a teprve po pochopení jeho logiky by měl přejít ke speciálnějšími otázkám.

Závěrečná kapitola. *Širší pojetí simulace*, uvažuje některé další možnosti simulačních postupů, například v oblasti ekonomických her, výuky pomocí učících strojů, konstrukce alternativ plánů apod.

Celkově je učebnice napsána velmi přístupným způsobem a čtenář obeznámený se základy počtu pravděpodobnosti, popřípadě s metodami operačního výzkumu či programováním na samočinných počítačích, ji může s úspěchem využít pro studium základních metodických problémů konstrukce a aplikace simulačních modelů.

Jiří Linhart

N. I. Bočkarjev: V. I. Lenin i buržoazna sociologia v Rosii (V. I. Lenin a buržoazní sociologie v Rusku).

Moskva, Izd. Moskovskogo universitěta 1973, 252 s.

V posledních letech vyšla v Sovětském svazu řada prací o leninském odkazu z pera sovětských sociologů. V sovětské historicko-filozofické literatuře chyběla zatím práce, která by se speciálně zabývala Leninovou kritikou sociologie liberální buržoazie v Rusku. Autor této monografie N. I. Bočkarjev objasňuje uzlové body a problémy této kritiky, které nebyly dosud podrobněji zkoumány.

V. I. Lenin rozvíjel materialistickou sociologii v úporném boji s buržoazní sociologií epochy imperialismu. Leninovo kritické myšlení odhalilo typické rysy buržoazní sociologie a její postupující úpadek. Důležité místo zaujímá zde Leninova kritika ideologie